

Халқ оғзаки ижодида эпитетлар

Нуржаҳон Баҳодировна Назарова

nurjahonn@gmail.ru

Самарқанд давлат чет тиллари институти

Аннотация: Ушбу мақолада эпитет тасвир воситаси ҳақида маълумот берилган. Қолаверса, эпитетнинг халқ оғзаки ижодида муҳим ўрни, уларнинг фольклор жанрлари ифодалилигига таъсир доираси ҳақида ҳам фикр юритилган бўлиб, эртак жанрининг бошқа турдаги фольклор жанрлари билан бирлаштириб турувчи характерли бадий воситалардан бири эпитет ҳисобланиши ҳақида айтилган. Эпитет ёрдамида ўзига хос нозиклик, ифодалилиқ ва чуқурликка эришилади.

Калит сўзлар: эртак, эпитет, оддий эпитет, доимий эпитет, мураккаб эпитет, матн, стереотип

Epithets in folklore

Nurjahon Bahodirovna Nazarova

nurjahonn@gmail.ru

Samarkand State Institute of Foreign Languages

Abstract: This article provides information about the epithet. In addition, the important role of epithets in folklore, their influence on the expressiveness of folklore genres was discussed, and it was said that epithet is considered one of the characteristic artistic tools that unites the fairy tale genre with other types of folklore genres. With the help of an epithet, a unique delicacy, expressiveness and depth are achieved.

Keywords: fairy tale, epithet, simple epithet, stable epithet, complex epithet, text, stereotype

Эпитет халқ оғзаки ижодида муҳим ўрин эгаллаб, уларнинг фольклор жанрлари ифодалилигига таъсир доираси кенгдир. Қолаверса, эртак жанрининг бошқа турдаги фольклор жанрлари билан бирлаштириб турувчи характерли бадий воситалардан бири ҳисобланади.

“Эпитет объектни бутун ёркинлиги билан кўришга ундайди... Эпитет одамларнинг дунёқарашини, дунёга муносабатини, атроф-муҳитга баҳосини ифодалайди. Халқ севади ёки нафратланади. Унинг шеърятда ўртача

туйғулар йўк” (8, 525-бет). Анъанага биноан ҳар бир эртак қаҳрамонларни ўзига хос тарзда ифодалаб берувчи эпитетлар, турли предмет ва ҳодисалар ушбу тилларда сўзлашувчиларнинг турмуш шароити, уларнинг урф-одат ва анъаналари, халқ кечинмалари билан бевосита боғлиқ бўлиб, халқнинг маънавий ва моддий маданияти изларини ўзида мужассам этади. А.Н.Веселовский, А.А.Потебня, В.М.Жирмунский А.П.Евгеньева асарларида халқ эпитетлари ҳақидаги тадқиқотлар гувоҳи бўлишимиз мумкин (3, 6, 7, 4, 5). Эпитет - бу бадиий матндаги сўз ёки ибора (синтактик яхлит), одатда шеърӣ, лирик, ўзига хос экспрессив хусусиятларни ўз ичига олади ва тасвир объектида фақат унга хос бўлган нарсани таъкидлайди. Эпитет ёрдамида ўзига хос нозиклик, ифодалилик ва чуқурликка эришилади. Эпитетнинг тузилиши одатда оддий. Бу сифат + от бирикмасидир. Матндаги эпитет кўпинча аниқланмишдан кейин постпозицияда пайдо бўлади. Агар, эпитет матнда вертикал ҳолда жойлашган бўлса, яъни бир-биридан ажратилган бўлса, бу уларнинг ўзига хослигини кучайтиради ва матнга алоҳида мазмун беради.

Оддий эпитет - мажозий маънога эга бўлмаган ибора. Эпитетнинг матнлардаги ўрни бекиёсдир, зеро у ишлатилмаган эртак ва ҳикоялар ифодасиз бўлади.

Таърифловчи сўзлар нафақат мавзунинг хусусиятини таъкидлаш, балки муаллифнинг ушбу мавзуга муносабатига ҳиссий жиҳатдан ранг бериш имконини беради. Шунда китобхон ҳам матн муаллифи бермоқчи бўлган туйғуларни ҳис қилади.

Кўпчилик доимий эпитетлар, мустаҳкам турғунлашган эпитетлар сўзлар билан боғланиб, улар билан узвий, барқарор алоқа ҳосил қилувчи гўзал таърифларга айланган. Аслида, булар фольклордан адабиётга кўчган ва тилда мустаҳкамланган иборалардир.

Доимий эпитетлар асарнинг идеаллаштирилган оламини, мукамаллигини тасвирлайди. Улар қўшиқларда лирик баҳолаш учун ҳам қўлланилади.

Уларнинг ишлатилиниши тизимли равишда содир бўлади ҳамда улар сезилмайдиган тарзда нутқда илдиз отади. Мисол учун:

- қизил қиз;
- шакар лаблари;
- тоза қуёш;
- кулранг қуён;
- олтин куз;
- оқ кичкина қўллар;
- қичқираётган совуқ;
- тоза майдон.

Улар шунчалик тез-тез ишлатилиши оқибатида асл маъносини йўқотадилар. Аммо уларнинг асосий қўлланилишини халқ оғзаки ижодиётида кўп учратишимиз мумкин.

“Доимий эпитет халқ оғзаки ижоди тилининг энг муҳим бадий-мажозий воситаларидан биридир. Оғзаки халқ шеърияти таърифи-эпитетининг доимийлигини ўрганиш, халқ оғзаки ижоди тилининг анъанавий табиатини ўрганишни тоқозо этади. Қолаверса, жанр ва стилистик танлов тамойиллари ва унинг бадий воситаларининг ривожланишига ҳам алоқадордир” (2, 64-бет). “Оғзаки шеърият таърифлари-эпитетларининг турғунлиги масаласи мураккаб, серқирра бўлиб, унинг қамрови қатор ва шу билан бирга ранг-баранг тадқиқотларни талаб этади” (1, 27-бет). Инглиз халқ балладаларида эпитетнинг доимийлиги ҳақида И.Б.Комарова фикр билдиради.

“Эпитет қўлланишини қўйидагича ифодалаш мумкин: ўзига хос хусусийликка эга, маълум вазиятда зарур, эпитет типик ҳолга келади, чунки бу типик сюжет нуқталарини ифодалаш ва кейинчалик бойитиш билан боғлиқ бўлган ҳодиса. Бундай типик вазиятда пайдо бўладиган маълум бир худди шу объектга худди шу эпитет ҳамроҳ бўлиши мумкин эди, у охир-оқибат маълум бир сўз билан умумий бўлиб - доимий бўлиб қолди ... бу вазият маъносида доимий эпитет келади.” (с.329). Вазият маъносида доимий эпитет берилган предмет учун зарур хусусиятни ифодалаш мумкин, бусиз у ўз маъносини йўқотади. “Эпитетдан бундай фойдаланиш унинг ўзига хослигини юмшатиш учун зарур шарт-шароитларни яратади: эпитет тобора расмийлашиб боради, табиийлиги туфайли эътиборни тортмайди, яъни сўзнинг тўлиқ маъносида доимий эпитетга айланади (10, с.). 329”.

Доимий эпитетлар нафақат кўпинча стереотип конструкцияларга киради, балки ўз-ўзидан прецедент формулалардир.

Э.М.Мелетинский «нафақат умумий жойлар доимий формулалар характерига эга, балки доимий эпитетларга ҳам эга» (9, 103-бет) деб қайд этган.

Рус фольклорининг таниқли тадқиқотчиси И.А.Разумова шундай ёзади: “Формулавий стереотиплар туркумига анъанавий турғун хусусиятга эга бўлган ва кўп ҳолларда умумий фольклор фондига тегишли бўлган, турли шаклларда қўлланиладиган сифатнинг от билан атрибутив бирикмалари ҳам кириши мумкин” (11, 24-бет).

В.Я.Пропнинг фикрича: “Доимий эпитет халқ доимий ва зарур деб ҳисоблайдиган ва улар такрорлайдиган белгилар учун қўлланилади... чунки бу белгидан ташқарида эпик шеърият учун мавзу бўлиши мумкин эмас” (8, 527-бет). Яъни, доимий эпитет объектнинг маълум бир атрибутини умумлаштиради, уни зарур ёки керакли деб кўрсатади. Бизнинг вазифамиз – ўзбек ва инглиз халқ эртақларида учрайдиган йиллар давомида оғиздан оғизга ўтиб келган ва

турғунлашиб қолган эпитетларни аниқлашдан иборатдир. Шу билан бирга, биз кўриб чиқаётган инглиз ва ўзбек халқ эртақларининг барча тўпламлари матнларида (умумий частотасидан қатъи назар) қўлланиладиган аниқ сифат ёки от билан аниқловчи отнинг барқарор бирикмаси - доимий эпитет деб аташ мумкин деб ҳисоблаймиз.

Адабиёт назариясида эпитет деганда, одатда, ранг-баранг, образли сифатларгина эмас, балки бирор нарса ёки ҳодисани белгиловчи, унинг ҳар қандай хоссалари, сифатлари ёки хусусиятларини таъкидлайдиган ҳар қандай сўз ва иборалар тушунилади. Таркибига кўра эпитетлар содда, мураккаб ва кенгайтирилган турларга ажратилади (12,п.5). Содда эпитетлар битта тавсиф билан ифодаланади (зўравон бош, чинор қовурдоғи, аччиқ совуқ).

Мураккаб эпитетлар турли йўллар билан бирлаштирилган бир қатор тавсифлардан иборат. Шу билан бирга, мураккаб эпитетлар бир нечта турларга ажралади. Биринчи тур - синонимик эпитетлар, яъни маъно жиҳатдан бир-бирига яқин ёки бир хил эпитетлар. Иккинчи тур икки ёки ундан ортиқ эпитетлар ўзаро бирикуви билан ифодаланади, уларнинг ҳар бири мавзунини бошқа жиҳатлари билан, янги нуқтаи назардан тавсифлайди.

Кенгайтирилган эпитетлар бир қанча оддий ва мураккаб эпитетлардан иборат бўлиб, уларнинг ҳар бири белгиланаётган сўз билан бирга олдинги эпитетга ёки эпитетли бирикмага аниқловчи вазифасини бажаради. Масалан: товук оёқларида ёки кўй шохларида кулбанинг туруши ва керак бўлганда ҳар томонга ўгирилиб туруши.

Фойдаланилган адабиётлар

1. Богословская О.И. К вопросу о постоянстве эпитета // Исследование по стилистике - Вып. 2. - Пермь, 1970. - С.24-32.
2. Богословская О.И. Постоянный эпитет в народной сказке // Исследования по стилистике. - Вып. 5. - Пермский государственный университет им. А.М.Горького. - Пермь, 1976. - С.64-67.
3. Виноградов В.В. Стилистика. Теория поэтической речи. Поэтика. - М.: изд-во Акад.наук СССР, 1963. - 255 с.
4. Евгеньева А.П. Очерки по языку русской устной поэзии в записях XVIII-XIX вв. - М. - Л., 1963. - 348 с.
5. Жирмунский В. М. К вопросу об эпитете // Памяти П.Н. Сакулина. - М., 1931.
6. Померанцева Э.В. Русская устная проза. - М.: Просвещение, 1985 - 272 с.
7. Потебня А.А. Из записок по русской грамматике. - Харьков, 1899. - Т.П. 663 с.
8. Пропп В.Я. Русский героический эпос. - М.: Лабиринт, 1999. - 640 с.

9. Habibullayevna I. M., Bahodirovna K. F. The role of superstitions in Uzbek and English literature in the examples of Abdulla Qahhori "Bemor"(Patient) and Shakespeares "Macbeth": A comparative study.
10. Kholmurodovna K. D., Valievna K. S. DEVELOPING SPEAKING ABILITIES OF LEARNERS BY ENRICHING THEIR VOCABULARY OF ENGLISH LANGUAGE //Academicia Globe: Inderscience Research. – 2021. – T. 2. – №. 09. – С. 6-10.
11. Shahobiddinova Z. A., Bahodirovna N. N. Applying Advanced Experiences in English Learning to the Learning Process //International Journal of Innovations in Engineering Research and Technology. – С. 1-4.
12. Назарова Н. Б. ЭРТАКНИНГ ДИСКУРСИВ БЕЛГИЛАРИ //МЕЖДУНАРОДНЫЙ ЖУРНАЛ ИСКУССТВО СЛОВА. – 2022. – Т. 5. – №. 2.
13. Bahodirovna, N. N. . (2023). Linguistic Means of Describing Fairy-Tale Characters. Best Journal of Innovation in Science, Research and Development, 2(5), 254–256. Retrieved from <http://www.bjisrd.com/index.php/bjisrd/article/view/224>
14. Xamrayeva Z. X. USING TESTING FOR LEARNING TEACHING IN ENGLISH LESSONS //УЧЕНЫЙ XXI ВЕКА. – С. 47.'
15. Khandamova F. BODY LANGUAGE AND TEACHERS' ATTITUDE IN TEACHING PROCESS //Science and Education. – 2020. – Т. 1. – №. 8. – С. 314-317.
16. Nazarova Nurjahon Bakhodirovna. (2023). THE ROLE OF TOPONYMS IN THE ONOMASTIC FIELD OF THE FAIRY TALE. INTERNATIONAL JOURNAL OF SOCIAL SCIENCE & INTERDISCIPLINARY RESEARCH ISSN: 2277-3630 Impact Factor: 7.429, 12(06), 81–83. Retrieved from <http://gejournal.net/index.php/IJSSIR/article/view/1823>
17. Nazarova, N. B. (2023). O'zbek va ingliz xalq ertaklarida o'xshatish. Science and Education, 4(6), 970–974. Retrieved from <https://opendscience.uz/index.php/sciedu/article/view/6116>